

collectieve acties

Bespreking van G.P.A. Braam e.a. *Collectieve acties, participanten, ongelijkheid en lokale democratie; een veldstudie in zeven Nederlandse gemeenten*, Boom, Meppel, 1976.

Bert Schijf

Dat collectieve acties zo langzamerhand door iedere groep in Nederland wel eens zijn gebruikt om bepaalde doeleinden te bereiken, is geen nieuwe constatering. Er wordt wel heel verschillend over collectieve acties geoordeeld. Enige jaren geleden verscheen de Nederlandse vertaling van Beck's proefschrift "Democratie in de wijken" (1974). In dit boek wordt een enthousiaste beschrijving gegeven van een aantal buurtacties. Deze acties worden gezien als basisdemocratie. Nu is er een heel ander boek verschenen. In *Collectieve acties* wordt de interessante vraag gesteld of collectieve acties bijdragen tot het opheffen van de bestaande ongelijkheid.

Wat zijn collectieve acties? Door de schrijvers wordt de volgende omschrijving gegeven (19): onder collectieve acties verstaan we globaal gesproken een min of meer gezamenlijk optreden van bevolkingsdelen, een optreden dat van de "gebruikelijke" gang van zaken afwijkt: de problemen worden niet alleen via de gevestigde particuliere en overheidsinstanties aan de orde gesteld maar ook worden er nieuwe organisaties gecreëerd en nieuwe wegen bewandeld.

Het onderzoek bouwt voort op een eerder onderzoek van Braam en Schwinkels (1) naar de verdeling van invloedskansen bij collectieve acties. De in dat onderzoek geformuleerde hypothesen worden in *Collectieve acties* verder uitgewerkt en getoetst. De schrijvers gaan bij hun onderzoek heel precies te werk. Alle stappen die er worden genomen om de probleemstelling af te bakenen en toetsbaar te maken worden uitvoerig beargumenteerd. Het maakt hun betoog soms wat saai en omslachtig, maar alle stappen van het onderzoek kunnen goed worden gevolgd. De stijl en de opzet van dit boek lijken sterk op die van Braam's proefschrift "Invloed van bedrijven op de overheid" (1973). Braam is de leider van de doctoraal onderzoeksgroep geweest, waar *Collectieve acties* het resultaat van is.

I De onderzoekers stellen zichzelf drie vragen: kan participatie in collectieve acties (opnieuw) ongelijkheid veroorzaken, als de mate van ongelijkheid per actie verschilt waardoor wordt dat dan veroorzaakt (dit wordt in dit onderzoek tot één oorzaak beperkt: bedreiging) en als derde vraag: in hoeverre spelen bij collectieve acties belangenorganisaties een grotere rol dan de

democratiesche organen, zoals bijvoorbeeld de gemeenteraad. Aan de eerste van deze drie vragen zal in deze bespreking de meeste aandacht worden besteed.

De onderzoekers pakken hun onderzoek origineel aan. Deze originaliteit valt goed als dit onderzoek met enige andere recente onderzoekingen over dit onderwerp wordt vergeleken. Wanneer sociale wetenschappers iets willen weten dan houden ze vaak een enquête. De laatste jaren is op deze manier van onderzoek veel terechte en onterechte kritiek geweest. Veel van die kritiek is gericht op de betrouwbaarheid van de op deze manier verzamelde gegevens. Aan die betrouwbaarheid valt wel iets te doen, maar er is nog een ander probleem. Enquêtes worden meestal gehouden onder a-select gekozen respondenten. Het is de vraag of dit nu wel zo'n geschikte manier is om iets over het verband tussen het deelnemen van acties en sociale status te achterhalen. Voor de onderzoekers vormt dit een belangrijk methodologisch uitgangspunt. Een deel van hun probleemstelling is namelijk niet nieuw. Ze is de laatste jaren herhaaldelijk aan de orde geweest. Zie bijvoorbeeld de studies van Jolles "Poreuze democratie" (1974). Bij deze studies wordt er geen opvallend verband gevonden tussen actieve deelname aan acties en een hoge sociale status. Bij Collectie acties is dat wél het geval. De onderzoekingen van Jolles en Van der Maesen zijn echter gebaseerd op enquêtes onder a-select getrokken respondenten. Op die manier valt niet na te gaan wie bij een bepaalde actie belang heeft en zou kunnen deelnemen. Dit kan alleen worden nagegaan als een aantal acties als onderzoekseenheden wordt genomen. Dat wordt in Collectieve acties dan ook gedaan. Bij de zeven acties die worden onderzocht, wordt bij iedere actie nagegaan wie er tot de *belangenpopulatie* behoren. Deze belangenpopulaties bieden een veel betere basis voor verder onderzoek dan een a-select gekozen groep respondenten. Het verdere onderzoek van de belangenpopulatie gebeurt door interviews met de betrokkenen en het bestuderen van krantenknipsels, etc.

II Deelnemers aan collectieve acties kunnen uiteenlopende motieven hebben: men kan er aan deelnemen om zijn eigen belangen te behartigen, om de belangen van anderen te behartigen, om een gemeenschappelijk belang te behartigen (28). Het onderzoek beperkt zich tot het onderzoeken van participatie voor het eigen belang. Het is immers juist bij deze vorm van participatie dat er nieuwe ongelijkheden kunnen ontstaan. De participanten zijn mensen die deelnemen aan de actie. Dat lijkt vanzelfsprekend maar dat is het niet. Bij Van der Maesen vallen er bijvoorbeeld allerlei activiteiten onder het begrip participatie die geen directe deelname aan een actie of besluit inhouden (Participatie en democratie, pp. 48). In Collectieve acties wordt daar terecht bezwaar tegen gemaakt (96). Bij invloed zijn twee vormen te onderscheiden: interne en externe invloed. Interne invloed, invloed op het verloop van de actie, is natuurlijk van groot belang, maar is niet zo gemakkelijk te onderzoeken. Collectieve acties verlopen vaak heel ingewikkeld, archieven worden niet

goed bijgehouden en zoals wel vaker hebben de onderzoekers weinig mogelijkheden om de interne besluitvorming bij een collectieve actie te bestuderen. Het onderzoek beperkt zich daarom tot externe invloed.

Externe invloed wordt nagegaan door te onderzoeken hoeveel invloedskanalen de verschillende deelnemers hebben. Invloedskanalen geven echter geen invloed aan, maar *invloedsmogelijkheden*. Op deze manier verschuift de probleemstelling natuurlijk. De schrijvers voeren aan dat invloed bij collectieve acties moeilijk rechtstreeks is vast te stellen. Maar door te spreken van invloedsmogelijkheden wordt er een zware concessie gedaan zoals ze zelf opmerken (47). Bij het vaststellen van invloedskanalen gaat het om invloedkanalen naar de overheid, met name naar de gemeentelijke overheid. Invloedskanalen worden aan personen toegeschreven als: het contact vermeld wordt in schriftelijke stukken, het contact wordt genoemd door personen die zijn geïnterviewd en, als bijzonder geval als een betrokkene bij een actie een *afwijkend* standpunt publiekelijk bekend maakt (49).

Bij deze steeds verdergaande afbakening van de probleemstelling maken de onderzoekers een aantal opmerkingen over een gebruikelijke manier om invloed te onderzoeken, de decisiemethode. Ook bij de decisiemethode wordt de participatie van actoren onderzocht. De schrijvers merken op dat het echter zeer dubieus is wat men op deze manier meet. Ze zijn van mening dat hun eigen operationalisering op een veel duidelijker begrip slaat, namelijk invloedsmogelijkheden. Een begrip dat bovendien direct relevant is voor de eenvoudiger vraagstelling of er ongelijkheid in participatie is.

Per actie moeten er één of meer belangenpopulaties worden vastgesteld. Dat wordt door de onderzoekers zelf gedaan. Dit is het moeilijkste deel van het onderzoek en heeft ook de keuze van de collectieve acties bepaald. Binnen een belangenpopulatie kunnen er best tegengestelde belangen aanwezig zijn. Deze tegenstellingen kunnen ook, al of niet uitgesproken, een rol spelen bij de collectieve actie. Wie behoren er nu tot de verschillende belangenpopulaties? De algemene regels voor het vaststellen van zo'n populatie zijn wel duidelijk: op grond van het doel van de actie en de geografische nabijheid van belanghebbenden wordt er een afbakening gemaakt. De toepassing van deze principes bij de afzonderlijke acties is heel wat minder duidelijk. Doordat de gemeentes niet met hun echte naam worden aangegeven, is het voor de lezer niet mogelijk om de beslissingen van de onderzoekers op dit punt na te gaan. De onderzoekers zijn bij hun argumentatie erg globaal. Wel wordt er per belangenpopulatie (sommige acties bestaan uit meer dan een actie met een eigen belangenpopulatie, er zijn in totaal vijftien belangenpopulaties) een overzicht van de samenstelling van die populatie gegeven. De populaties verschillen onderling erg sterk, zowel in het aantal als de soort belanghebbenden. Bij vijf acties is er een groot aantal bedrijven bij de actie betrokken. De personen die bij acties zijn betrokken zijn onder

andere boeren, vissers, arbeiders en middenstanders (63-64).

Tenslotte wordt aangegeven welke groepen betrokkenen een hoge sociale status hebben. Bij vijf acties zijn dat bedrijven met een groot aantal werknemers, bij boeren is dat grondbezit, bij vissers en middenstanders omzet en bij twee acties zijn het personen met een hoge plaats op de beroepenladder.

III In hoofdstuk vier worden de uitkomsten van het onderzoek beschreven en samengevat. Het antwoord op de onderzoeksvraag: varieert het bezit van invloedskanalen in collectieve acties met de hoogte van de sociale status, luidt bevestigend. Bij bijna alle belangenpopulaties hebben groepen met een hoge sociale status een relatief groter aantal invloedskanalen. De schrijvers geven de volgende conclusie: op ons terrein van onderzoek zien we dat de participatie een sterk elitair karakter draagt: er is voor de verschillende sociale lagen geen sprake van "gelijke kansen" op individuele belangenbehartiging (70).

Een andere interessante uitkomst slaat op de rol van belangenorganisaties. Men kan zich bij het gevondene immers afvragen of de grote participatie van de hogere statuscategorieën tot stand komt omdat juist zij relatief sterk bij belangenorganisaties zijn vertegenwoordigd. Door het constant houden van de variabele niet of slechts ten dele het oorspronkelijke verband kan verklaren: zowel bij topbestuurders als bij anderen blijken de hogere statuscategorieën vrijwel steeds een groter aantal invloedskanalen te bezitten dan de lagere statuscategorieën. Het effect van een hoge status heeft dus een grote zelfstandige betekenis.

Omdat het bij vijf acties de grote bedrijven zijn die een hoge sociale status hebben is dat een inderessante conclusie. Deze grote bedrijven hebben twee strategieën om hun belangen te behartigen via het permanent bezet houden van topposities in belangenorganisaties en door meer rechtstreekse invloedskanalen. Bij nadere beschouwing van de uitkomsten van het onderzoek blijkt dat de tweede strategie overheerst. De meeste kanalen komen niet uit topposities voort, maar "lopen buiten ons om" (78).

Voor de schrijvers is deze uitkomst aanleiding om enige sceptische opmerkingen te maken over de positionele methode om macht te onderzoeken. Er wordt opgemerkt dat deze methode de laatste jaren weer veel aandacht krijgt, zij het dat nu de nadruk op dubbelfuncties valt. Bij deze opmerkingen wordt verwezen naar "Graven naar Macht" (2). De schrijvers menen dat hun onderzoek erop wijst dat de geldigheid van "positie" als indicator voor invloed zeer beperkt is. Daarin hebben ze gelijk. Ook door de schrijvers van Graven naar Macht zal niet worden ontkend dat invloedskanalen wel eens "buiten om lopen". Maar de uitkomsten van Collectieve acties zeggen niet zó veel over de validiteit van dubbelfuncties als de schrijvers wel menen. In de eerste plaats wordt er in Graven naar Macht beargumenteerd wat het belang kan zijn van commissarisfuncties. Ook andere relaties tussen instellingen spelen een rol, joint ventures bijvoorbeeld.

Bovendien gaat het bij collectieve acties om handelingen die een min of meer spontaan karakter hebben. Dat daarbij andere invloedskanalen dan dubbelfuncties een rol spelen lijkt me niet zo verwonderlijk. Maar collectieve acties zijn toch wel iets anders dan de (stabiele) netwerken waarmee Graven naar Macht zich bezighoudt. Wat ik overigens van veel meer belang vind is dat ook in Collectieve acties belang van invloedskanalen wordt benadrukt. Voor beide groepen onderzoekers zijn het de *relaties* tussen bedrijven en de overheid die van belang zijn. Dat blijkt in Collectieve acties ook duidelijk uit enige korte opmerkingen (69) over personen die meer dan één bedrijf bij de overheid vertegenwoordigen. Afgezien van een onderzoekstechnische probleem gaat het kennelijk om personen die de relaties tussen bedrijven en de overheid leggen. Dat verschilt dus niet zo veel met Graven naar Macht (3). Het is wel jammer dat de onderzoekers verder niets over deze personen zeggen, zodat het niet duidelijk wordt wat dat voor personen zijn.

Als antwoord op de vraag over het verschil tussen belangenorganisaties en democratische organisaties wordt geconcludeerd dat in minstens de helft van de acties de gemeenteraadsleden in de minderheid zijn ten opzichte van de vertenwoordigers van de belangenorganisaties (93).

Tenslotte wordt in het eerste deel nog een aantal belangrijke kanttekeningen bij de uitkomsten van het onderzoek geplaatst. De probleemstelling heeft zich beperkt tot het verschil in invloedskanalen voor de direct betrokkenen bij een collectieve actie. Iets anders is het om te vragen of collectieve acties de ongelijkheid in de maatschappij geheel in stand houden. Immers, gesteld dat bij een collectieve actie een doel wordt bereikt voor de gemeenschappelijke belangen van de actie. Dan zou dat wel eens kunnen betekenen dat de ongelijkheid tussen de belangenpopulatie en de "omgeving" vermindert. Het feit dat participatie in acties elitair is, zegt dus nog weinig over de veranderingen in politieke participatie in de samenleving als geheel. Dit probleem is niet zo makkelijk op te lossen. Dat wordt in Collectieve acties ook niet gedaan. De schrijvers signaleren het probleem slechts en merken op dat andere schrijvers, die de twee niveau's niet uit elkaar halen, vaak aan dit probleem voorbij gaan.

In het tweede deel van het boek wordt het *proces* van collectieve acties beschreven. Er worden enkele fases onderscheiden en aan de hand van voorbeelden toegelicht. Dit deel is zeker lezenswaard, maar het is voor mij lang niet zo interessant als het eerste deel. Daarvoor blijft de beschrijving van de ontwikkeling toch te globaal. Bovendien gaat het eerste deel veel meer over macht.

IV Er wordt vaak, terecht, over de sociale wetenschappen beweerd dat er met veel omhaal iets wordt ontdekt dat iedereen al lang wist. Bij Collectieve acties is dat naar mijn mening minder het geval. In de Nederlandse samenleving hebben er jaren-

lang hooggespannen verwachtingen over actiegroepen bestaan, niet in de laatste plaats bij sociale wetenschappen, zie het boek van Beck. In hun enthousiasme hebben sommige sociale wetenschappers hun taak als "onthullers van de schijn" wel eens uit het oog verloren. Dat is vreemd. Er bestaat in de sociale wetenschappen weinig kennis die de status van een natuurwet bereikt. Maar toch zijn er wel enige interessante sociologische "Binsenwahrheiten", zoals de zogenaamde ijzeren wet van Michels. Welnu, in Collectieve acties wordt dit weer eens bevestigd. Dat geeft een verder vertrouwen in deze "Binsenwahrheiten" en dat lijkt me belangrijk.

Het boek is nog om een aantal andere redenen van belang. Het bewijst dat de crisis in de sociologie niet algemeen is (de onderzoekers komen van het Sociologisch Instituut in Groningen). In het boek wordt een interessant en maatschappelijk zeer relevant onderwerp onderzocht. Het boek levert over dit onderwerp duidelijke conclusies op. Dat daarbij, in de terminologie van Goudsblom, de precisie groter is dan de reikwijdte, wordt ook door de onderzoekers ingezien. Mij lijkt het een gering bezwaar aan het boek. Juist de aanpak van het boek is erg verfrissend. Met eenvoudige middelen wordt iets uitgezocht en gerapporteerd. Nu eens geen tobberig wegen van de sociologie of voor leken onbegrijpelijke statistische hoogstandjes. Zoals ik ook wel eens bij buitenlandse low-budget films denk: waarom wordt dat nu zo zelden in Nederland gedaan?

Samen met Graven naar Macht bewijst het boek bovendien dat onderwijs en onderzoek wel degelijk kunnen samengaan: beide boeken zijn voortgekomen uit doctoraal projectgroepen. Het valt te betreuren dat er niet meer van dit soort boeken wordt gepubliceerd.

NOTEN

1. G.P.A. Braam en J. Swinkels, "De verdeling van invloedskanalen bij collectieve acties vanuit plaatselijk niveau". *De Sociologische Gids*, 1969, pp. 82-102.
2. H.M. Helmers, R.J. Mokken, R.C. Plijter en F.N. Stokman, *Graven naar Macht*, Amsterdam, 1975.
3. Zie ook de bespreking van F.N. Stokman van het proefschrift van Braam, *Acta Politica*, 1976, pp. 269-272.